

UOT 82.91

**CƏFƏR CABBARLI HEKAYƏLƏRİNDƏ QADIN TALEYİ:
PATRIARXAL MƏHDUDİYYƏTLƏRDƏN MÜASİR PERSPEKTİVƏ****Əfsanə Şəmsəddin qızı İsmaylova***Sumqayıt Dövlət Universitetinin baş müəllimi***ORCID:** 0000-0002-8603-4791**E-mail:** Efsane.Ismaylova@sdu.edu.az<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v25.i4.13>**Açar sözlər:** *Cəfər Cabbarlı, qadın problemi, qadın hüquqsuzluğu, təhsil, ailə.***Ключевые слова:** *Джафар Джаббарлы, женская проблема, бесправие женщины, образование, семья.***Key words:** *Jafar Jabbarli, women's issue, women's lack of rights, education, family.*

Tarixin müxtəlif mərhələlərində qadının sosial mövqeyi, ailə və cəmiyyət daxilindəki statusu sabit qalmamış və bu dəyişikliklər ədəbiyyatda da öz əksini tapmışdır. Qadına münasibət hər cəmiyyətin mədəni inkişaf səviyyəsini müəyyən edən əsas göstəricilərdəndir. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında qadına münasibət probleminin bədii və ideoloji baxımdan ardıcıl işlənməsi C.Cabbarlının adı ilə bağlıdır.

C.Cabbarlı XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında milli-mədəni oyanış, maarifçilik və sosial ədalət ideyalarını sistemli şəkildə bədii sistemə çevirən görkəmli sənətkarlardandır. Ədib qadın hüquqsuzluğunu yalnız ailə-məişət problemi kimi deyil, bütövlükdə cəmiyyətin geriliyinin göstəricisi kimi dəyərləndirir. Cabbarlı üçün qadının təhsili, azad seçimi və ictimai fəallığı milli tərəqqinin zəruri şərtidir. Bu baxımdan müəllifin hekayələrində yaratdığı qadın obrazları dövrün sosial reallıqlarını əks etdirməklə yanaşı, gələcək nəsillərə yönəlmiş ideoloji bir proqram funksiyasını daşıyır. Onun hekayələrində qadın yalnız ailə-məişət çərçivəsində təqdim edilmir, əksinə, cəmiyyətin ümumi problemlərinin daşıyıcısına çevrilir. “Dilbər”, “Gülzar”, “Gülər” və “Firuzə” və s. hekayələri müxtəlif qadın talelərini əks etdirsə də, buradakı problemlər vahid ideoloji xəttin ünsürləridir. Ədib bu hekayələrdə qadın taleyini sosial ədalətsizlik, patriarxal düşüncə və maarifçilik ideyaları kontekstində təqdim edir. Yoxsulluq, savadsızlıq və ailədaxili basqı qadının həyatını müəyyənləşdirən əsas amillərdir. Ədibin Dilbərinin, Gülzarının, Gülərinin seçim hüququ yoxdur, onların müqəddəratını ata, qardaş, nişanlı və b. həll edir. Maddi yoxsulluq bu qızların məhrumiyyətinin yeganə səbəbi deyil. Qadın mədəni baxımdan da məhdudlaşdırılır, onun səsi eşidilmir, istəkləri ailə və cəmiyyət maraqları nəminə arxa plana keçirilir. Xüsusilə qadının “ismət” anlayışı ilə dəyərləndirilməsi onun şəxsiyyət kimi inkişafına mane olur. Qadının dəyəri onun daxili potensialı ilə deyil, cəmiyyətin ona yüklədiyi davranış normaları ilə müəyyən edilir. Bu nöqtdədə Cabbarlı “qadının isməti” anlayışını təkcə bioloji və ya əxlaqi kateqoriya kimi deyil, sosial məsuliyyət problemi kimi təqdim edir. Çünki qadının namusunun qorunması onun təhsildən və seçim azadlığından məhrum edilməsi bahasına başa gəlsə, bu artıq mədəni dəyər yox, sosial zorakılıq formasıdır.

C.Cabbarlının hekayələrində ailə anlayışı iki formada təzahür edir. Bir tərəfdən ailə qoruyucu mühit kimi təqdim olunur, digər tərəfdən isə qadının azadlığını məhdudlaşdıran predmetə çevrilir. “Dilbər” və “Gülzar” obrazlarında ailə qadının iradəsini susduran, onu erkən yaşlardan

taleyinə boyun əydirən strukturdur. Buradakı problemlər müasir Azərbaycan cəmiyyəti üçün aktualdır. Bu gün də erkən nikah problemi, qızların təhsildən yayınması, zorakılığa məruz qalan qızların hər kəs tərəfindən qəbul edilməməsi kimi hallar mövcuddur.

C.Cabbarlının Gülzar obrazı hər kəsin sevdiyi, tərbiyəli, namuslu bir qızıdır. Bir gün o, meşədə tanımadığı bir kişi tərəfindən zorakılığa məruz qalır. Qızcığaz bu hadisədən dərin sarsıntı keçirir. O dərk edir ki, heç bir günahı olmasa da, artıq cəmiyyətin, insanların və ailənin baxışlarında “ləkələnmişdir”. Dərdini heç kəsə deyə bilməyən qız gündən-günə saralır, ümidini daim sinəsində gəzdirdiyi Quran kitabına bağlayır, gecə-gündüz dua edir. Nə idi Gülzarın Allahdan istədiyi? Nişanlısının onu bağışlaması, ona inanması... Gülzar məntiqinin, aqlının səsinə qulaq asmaq istəmir. Və o məsum qız düşüncələrində tamamilə haqlı çıxır. Nişanlısı ona inanmır. Əvvəllər kənddə paklıq mücəssəməsi hesab olunan Gülzar indi hər kəsin nifrətinə tuş gəlir. Bu haqsızlıq onun psixoloji məhvə gətirib çıxarır və o, mənəvi cəhətdən məhv olur. Beləliklə, “qadının namusu” anlayışı yanlış və ədalətsiz meyarlarla ölçülür. Zorakılığın qurbanı olan bu zəif, incə məxluq günahkar sayılır. Cəmiyyətin zalım yanaşması Gülzarın həyatını məhv edir.

Bu hekayədə patriarxal düşüncə və ikiüzlü əxlaq qaydaları kəskin şəkildə tənqid edilir. Müəllifə görə, qadının mənəvi təmizliyi yalnız fiziki bəkirəliklə ölçülməməlidir, cəmiyyətin stereotipləri günahsız Gülzarın həyatını faciəyə çevirməməlidir. Hekayədə Gülzarın faciəsini yaradan təkcə onun başına gələn zorakılıq deyil, həm də cəmiyyətin bu hadisəyə münasibətidir. Gülzarın mənəvi saflığı şübhə altına alınarkən, onu ittiham edənlərin əxlaqi səviyyəsi sorğulanmır. İnsanlar hadisənin mahiyyətinə varmadan qızı qınayır, onu əxlaqsız adlandırır. Burada ən dəhşətli məqam zorakılıq deyil, insanların laqeydliyidir. Heç kim Gülzarı müdafiə etmir, hamı susur. Bu biganəlik insanlığın mənəvi ölümünü təmsil edir. Müəllif bununla kütlə psixologiyasını, insanların hadisələrə kor-koranə və qərəzli münasibətini tənqid edir. Beləliklə, Gülzarın faciəsi, bir fərdin deyil, bütün cəmiyyətin mənəvi korluğunun nəticəsidir.

Dilbərin faciəsində isə vəziyyət fərqlidir. O, həkim olmaq istəyən, gələcəyi ilə bağlı arzuları olan bir qızıdır. Lakin patriarxal düşüncə tərzində Dilbərin bu istəyinə imkan vermir. Ailə və mühit onun arzularını lüzumsuz sayır, nəticədə erkən nikah Dilbərin həyat yolunu yarımçıq qoyur. Bu gənc qızın arzularının puça çıxması onu daxili sarsıntıya və ümitsizliyə sürükləyir. Psixoloji təzyiq onu getdikcə dözülməz hala gətirib çıxarır. Cabbarlı burada qadının yalnız fiziki deyil, mənəvi zorakılığa da məruz qaldığını göstərir. Hekayənin ən faciəli məqamı isə Dilbərin gecə vaxtı kor-təbii şəkildə özünü dəniz sahilində tapmasıdır. Bu hadisə təsadüfi deyil, onun çıxış yolu tapa bilməməsinin nəticəsidir. Müəllif bu sonluqla cəmiyyətə sərt mesaj verir: qadının arzularını boğan, onu seçim haqqından məhrum edən bir cəmiyyət insan faciələrinin yaranmasına səbəb olur və bir daha məlum olur ki, erkən nikah, qızların təhsildən uzaqlaşdırılması təkcə bir ailənin deyil, bütün cəmiyyətin günahıdır.

C.Cabbarlının “Dilbər” və “Gülzar” hekayələrində qadın taleyi ailə çərçivəsində məhdudlaşdırılırsa, “Gülər” hekayəsində qadının müasirliyə doğru atmaq istədiyi addım cəmiyyət tərəfindən boğulur. Gülərin kino səhnəsinə çıxmaq istəyi onun ictimai həyata qoşulmaq və yaradıcılıqla məşğul olmaq arzusunun ifadəsidir. Hekayədə qadının hüquqsuzluğu açıq qadağalarla deyil, psixoloji və mənəvi təzyiq ilə göstərilir. Gülərin kino sənətinə marağı onun müasir qadın modelinə yaxınlaşmaq istəyini işarə edir. Lakin cəmiyyət bu istəyi “əxlaq” və “namus”

anlayışları ilə boğur. Beləliklə, qadının arzusu cəmiyyətin qoruduğunu iddia etdiyi dəyərlərə qurban verilir.

Gülər zahirən seçim imkanına malikdir, əslində isə onun iradəsi ailə basqısı altında iflic vəziyyətə salınır. Onun sükutu daxili razılıqla xarici məcburiyyət arasında qalan qadının faciəvi durumunun simvoluna çevrilir. Gülərin nişanlısı “ziyalı” Kamal obrazı bu hüquqsuzluğun əsas daşıyıcısıdır. O, özünü maarifçi və müasir gənc kimi təqdim etsə də, qadın azadlığı məsələsində əsl patriarxal tərəfdaş kimi çıxış edir. O, inqilabi fikirlərdən danışsa da, qadının azad seçiminə gəldikdə geri çəkilir. Kamal Gülərin həyatını məhdudlaşdırır, gələcəyini müəyyənləşdirir. Çünki qadın fərd kimi yox, obyekt kimi qəbul edilir və qadın azadlığı qəbul edilmədən cəmiyyətin həqiqi müasirliyi mümkün deyil. Beləliklə, hekayənin sonunda müəllifin “onu öldürdülər” - ifadəsi Gülərin fiziki yox, mənəvi məhvini göstərir. Gülər arzularını reallaşdırma bilmədiyi üçün canlı həyatdan kənarlaşdırılır və dörd divar arasında susdurulur.

C.Cabbarlının hekayələrində qadın taleyi dövrün sosial-ictimai mənzərəsinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Onun qadın obrazları dövrün sosial gərginliyini öz talelərində daşıyır. Onlar nə tam köhnə dünyanın qadınlarıdır, nə də müasirliyin verdiyi hüquqlardan yararlanıb azad fərdlərdir. Qadınların bu “keçid vəziyyəti” onların daxili faciəsini daha da dərinləşdirir və hekayələrə güclü psixoloji qat əlavə edir.

C.Cabbarlının hekayələrində qadın hüquqsuzluğu yalnız hüquqi və ya sosial məhdudiyyətlərlə bitmir; bu, daha çox qadının psixoloji dünyasında özünü göstərir. Qadın susur, tərəddüd edir, öz istəklərini açıq şəkildə ifadə edə bilmir. Bu sükut yazıçının əsərlərində qadının ən faciəvi xüsusiyyətinə çevrilir. Qeyd edək ki, bu problemlər bu gün də öz aktuallığını qoruyur. Müasir Azərbaycan cəmiyyətində bu gün də ailə və sosial mühitin qadına olan basqısı müşahidə edilir. Bu baxımdan Cabbarlının qadın obrazları yalnız tarixi deyil, həm də çağdaş sosial reallığın bədii güzgüsüdür.

Müəllif müasir qadınları “Firuzə” hekayəsinin qəhrəmanı kimi görmək istəyir. “Firuzə” müəllifin qələmə aldığı son hekayədir (3). Rusca yazılmış bu əsəri ədibin matəm günlərində akad. M.Arif ana dilinə çevirərək, “Füzə” adı ilə dərc etdirmişdir (4, s.154). Burada qadın ailə çərçivəsinə sıxışdırılmış passiv varlıq deyil, artıq cəmiyyətin fəal üzvüdür. Firuzə ali təhsil almış həkimdir. O, Azərbaycan qadınının ideallaşdırılmış bədii və müasir modelidir. Onun davranışlarında özünənamə və azad seçim ön plandadır. Müəllif bu hekayə ilə sübut edir ki, qadının azad olmadığı bir cəmiyyətdə həqiqi müasirlik və inkişaf mümkün deyil.

C.Cabbarlı öz əsərlərində qadın problemini yalnız təsvir etmir, onun səbəblərini və mümkün həll yollarını da göstərir. Qadının hüquqsuzluğu cəmiyyətin geriliyinin, qadının təhsilli və azad olması isə tərəqqinin əsas şərti kimi təqdim olunur. C.Cabbarlının hekayələri müasir Azərbaycan cəmiyyəti üçün də əhəmiyyətini qoruyur və qeyd edilən məsələlərin ideoloji əsaslarını ədəbi müstəvidə ifadə edir.

Problemin aktuallığı. Məqalə qadın hüquqsuzluğu kimi geniş yayılmış sosial problemin C.Cabbarlı hekayələri kontekstində araşdırılmasından bəhs edir. Bu problem müasir Azərbaycan cəmiyyətinin sosial reallıqları ilə yaxından səsleşir.

Problemin elmi yeniliyi. Araşdırmada C.Cabbarlının hekayələrində qadın taleyi vahid ideoloji inkişaf xətti üzrə təhlil edilir, qadın hüquqsuzluğu və “ismət” anlayışı sosial nəzarət mexanizmi kimi dəyərləndirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisində, gender mövzulu seminar və mühazirələrdə istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Abbasova G. Cəfər Cabbarlı yaradıcılığında qadın emansipasiyası. 525-ci qəzet. -2018. - 19 dekabr. -s.7. <https://www.anl.az/down/meqale/525/2018/dekabr/624090.htm>
2. Cabbarlı C. Əsərləri. 4 cildə. I cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 328 s.
3. Cəfər Cabbarlı arvadının çadrasını necə açdırdı? <https://news.milli.az/interest/266937.html>
4. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı. 2 cildə. I cild. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007, 504 s.

Ə.Ş.İsmayılova

Cəfər Cabbarlı hekayələrində qadın taleyi: Patriarxal məhdudiyyətlərdən müasir perspektivə Xülasə

Məqalə müasir dövrdə qadın hüquqları, erkən nikah və qadınların təhsilə cəlb olunması kimi aktual olan sosial problemlərin C. Cabbarlı hekayələri kontekstində araşdırılmasına həsr olunmuşdur. Yazıçının hekayələrində qadın obrazları sosial mühitin, ailə münasibətlərinin və ideoloji baxışların təsiri altında formalaşır. Məqalədə bu hekayələr əsasında qadına münasibət problemi araşdırılır. Həmçinin, bu problemlərin müasir Azərbaycan cəmiyyəti ilə səsələşməsi elmi müstəvidə əsaslandırılır.

А.Ш.Исмаилова

Женская судьба в рассказах Джафара Джаббарлы: от патриархальных ограничений к современному взгляду Резюме

В статье рассматриваются социально значимые проблемы, такие как права женщин, ранние браки и доступ женщин к образованию, на материале рассказов Джафара Джаббарлы. На основе этих произведений проводится комплексный анализ отношения к женщине, раскрывается, каким образом женские образы формируются под влиянием социальной среды, семейных отношений и идеологических установок. Также научно обосновывается созвучие проблем, поднятых в рассказах, с реалиями современного азербайджанского общества.

A.Sh.Ismailova**Women's fate in Jafar Jabbarli's short stories: from patriarchal constraints to a modern perspective****Summary**

The article is devoted to the study of a number of socially relevant issues such as women's rights, early marriage, and women's access to education in the context of Jafar Jabbarli's short stories. In Jabbarli's stories, female characters are shaped under the influence of the social environment, family relations, and ideological perspectives. Based on these works, the problem of attitudes toward women is examined in a comprehensive manner. The article also scientifically substantiates the resonance of the problems raised in these stories with contemporary Azerbaijani society.

Redaksiyaya daxil olub: 09.12.2025